

Original Article

Pathology of the Social Index of a Healthy Family in Relation to New Technologies from the Perspective of Islam Case Study: Kinship Relationships

Mojtaba Faegh^{1✉}, Mohammad Roshan², Sarv Sajedeh³

1. Family Research Institute, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.
2. Department of Educational Management, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Received: 2025/01/30

Revised: 2025/10/04

Accepted: 2025/11/23

DOI: 10.48308/jfr.2025.238573.1914

Highlights

- Modern technologies challenge the social index of a healthy family by creating isolation, reducing face-to-face interactions, and weakening cohesion, thereby disrupting kinship relationships.
- From an Islamic perspective, maintaining kinship ties (Sileh-ye Rahm) is proposed as a fundamental strategy to counter the harms of modern technologies on family relationships, and its reinforcement can enhance family cohesion and mental health.
- The Islamic approach to modern technologies emphasizes distinguishing beneficial from harmful knowledge, adhering to ethics, and exercising wisdom, while considering balanced and conscious use of technology essential for preserving family values.

Extended Abstract

Introduction: The institution of the family is one of the most sacred and valuable social structures, extensively studied across various disciplines including psychology, sociology, educational sciences, and Islamic sciences such as ethics, jurisprudence, and Quranic and Hadith studies. A healthy family, despite its inherent strengths, is exposed to various pests and challenges, and understanding these threats has a significant impact on consolidating and strengthening the family foundation. Considering the rapid growth of new technologies and their profound influence on family life, it is necessary to analyze the various issues and propositions of this emerging phenomenon. One of the most important challenges facing healthy families in the age of modern technologies is the creation of problems in family relationships, which constitutes the central focus of the present study. The approach of religious thought—particularly Islamic teachings—toward understanding this scourge, including identifying effective factors, symptoms, and solutions to overcome it, is of great importance. This qualitative research has been conducted with an applied objective and a descriptive-analytical method based on documentary and library sources, aiming to pathologically analyze the role of new technologies in family relationships from the perspective of Islamic teachings. The role of new technologies on family relations is significant from two aspects: negative and pathological, and positive and advantageous, with the pathological aspect being the primary focus of this study. The pathology of family

relationships affected by new technologies has not been examined in an independent work based on Islamic religious teachings, indicating a clear research gap. The most important questions addressed in this study are: What are the most significant harms to family relationships affected by new technology? What is the approach of Islam toward new technology and knowledge? And what are the most important solutions to overcome these harms from an Islamic perspective? Data were collected through documentary and library sources, and analyzed using a descriptive-analytical method grounded in Islamic teachings.

Findings: From a pathological perspective, new technologies can cause significant harm to family relationships, including increasing the distance between family members, decreasing focus on religious and spiritual values, and escalating tensions and disputes within the family. The identified harms are organized across multiple indicators: individual, couple, interactional, and social. Individual indicators include reduced emotional connection, diminished personal presence, and increased isolation. Couple indicators encompass weakened communication, reduced intimacy, and heightened conflict. Interactional indicators involve decreased quality of family interactions, reduced shared activities, and diminished mutual support. Social indicators include weakened kinship ties, reduced concern for others, and the spread of individualism in the Western sense—one of the most prominent elements of modernism—which can lead to the destruction of interpersonal and group relationships. Media technologies transform the family into a space for personal and individual activities, potentially causing the family to lose its value and status and suffer from various deviations and abnormalities. The uncontrolled use of new technologies challenges family relationships, threatening the stability and dynamism of the family unit. Conversely, a positive approach to new technologies recognizes them as tools for compensating for backwardness and increasing awareness, such as accessing appropriate educational content, reducing household expenses, and raising awareness among family members.

Discussion: The findings underscore that the pathological impact of new technologies on family relationships is multifaceted and deeply intertwined with broader cultural and value systems. From an Islamic perspective, the family is the most important foundation of society, and Islam attaches great importance to its preservation and strengthening. The social abnormalities generated by unhealthy family dynamics—exacerbated by uncontrolled technology use—have detrimental effects on individual personalities and, consequently, on society as a whole. Media technologies have paved the way for the globalization of Western culture and values, posing threats to national values and culture, and fostering individualism that undermines collective family identity. Spirituality, religious beliefs, customs, and traditions hold a special place in families, and there is a direct connection between these factors and the moral and behavioral health of family members. The condition for the dynamism and stability of the family is the existence of correct and stable relationships between its members, one of the most important examples being kinship ties (*silat al-rahim*), which Islam emphasizes as a means of transforming modern life and freeing individuals from loneliness. The Islamic school, as the last and most comprehensive divine religion, pays special attention to current knowledge while maintaining its core values. Maintaining, consolidating, and strengthening family relationships—through kinship ties and other mechanisms—is identified as the most important religious solution for overcoming the harmful effects of new technologies. Furthermore, enhancing media and digital literacy within the family, adopting reasonable and balanced technology use, and ensuring that parents receive necessary training to guide their children are essential protective measures. These approaches, combined with creating a healthy and supportive environment, can prevent the harms caused by new technologies. However, this study is limited by its reliance on documentary sources and the absence of

primary empirical data; future research should incorporate qualitative interviews and empirical investigations to capture the lived experiences of families navigating these challenges.

Conclusion: In conclusion, the pathology of family relationships affected by new technologies, when examined through the lens of Islamic teachings, reveals significant harms including emotional distancing, weakened religious values, increased tensions, and the erosion of kinship ties. At the same time, new technologies offer potential benefits if used with awareness, moderation, and alignment with Islamic principles. The most effective solutions to overcome these harms involve a combination of strengthening kinship relationships, enhancing family members' media literacy, fostering spiritual and moral values, and maintaining balanced and conscious technology use. Parents must take responsibility for their own digital competence and provide informed supervision and guidance for their children. Ultimately, this study contributes to the growing body of knowledge on family health in the digital age and offers practical guidance for families, counselors, educators, and policymakers seeking to protect and strengthen family relationships while harnessing the positive potential of new technologies. Implementing these Islamic-informed strategies can play a vital role in promoting family stability, resilience, and well-being in an increasingly technology-saturated world.

Keywords: Pathology, social index, healthy family, new technologies, Islam

How to cite: Faegh, M., Roshan, M., & Sarv, S. (2026). Pathology of the social index of a healthy family in relation to new technologies from the perspective of Islam: A case study of kinship relationships. *Journal of Family Research*, 22(2), 135-153. doi: 10.48308/jfr.2025.238573.1914

✉Corresponding Author Email Address: m_faegh@sbu.ac.ir

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the creative commons attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقاله پژوهشی

آسیب شناسی شاخص اجتماعی خانواده سالم در ارتباط با فناوری های نوین از منظر اسلام

بررسی موردی: روابط خویشاوندی

مجتبی فائق^{۱*}، محمد روشن^۱، ساجده سرو^۲

۱. پژوهشکده خانواده دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

۲. گروه مدیریت آموزشی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۱۱/۱۱ دریافت نسخه اصلاح شده: ۱۴۰۴/۰۷/۱۲ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۹/۰۲

DOI: 10.48308/jfr.2025.238573.1914

نکات برجسته:

- فناوری های نوین با ایجاد انزوای کاهش تعاملات رودررو و تضعیف همبستگی، شاخص اجتماعی خانواده سالم را به چالش می کشند و روابط خویشاوندی را دچار گسیختگی می کنند.
- از منظر اسلام، صلح رحم به عنوان راهکار اساسی برای مقابله با آسیب های فناوری های نوین بر روابط خانوادگی مطرح است و تقویت آن می تواند انسجام و سلامت روانی خانواده را بهبود بخشد.
- رویکرد اسلامی به فناوری های نوین بر تفکیک علم مفید از مضر، رعایت اخلاق و خردورزی تأکید دارد و استفاده متوازن و آگاهانه از فناوری را برای حفظ ارزش های خانوادگی ضروری می داند.

چکیده: نهاد خانواده یکی از مقدس ترین و با ارزش ترین نهادهای اجتماعی است که از جنبه های گوناگون مورد بررسی قرار گرفته است و متخصصان علوم مختلف نظیر، روانشناسی، جامعه شناسی، علوم تربیتی و شاخه های علوم اسلامی همچون، اخلاق، فقه، قرآن و حدیث و غیره. موضوعات مربوط به خانواده را مورد پژوهش قرار داده اند. خانواده سالم به جهت ویژگی هایی که دارد در معرض آفات گوناگونی قرار دارد که شناخت این آسیب ها، در تحکیم و تقویت بنیان خانواده تأثیر به سزایی دارد. با عنایت به رشد سریع فناوری های نوین و تأثیر و تأثر آن بر خانواده سالم، تحلیل موضوعات و گزاره های مختلف این پدیده نوظهور ضروری می نماید. یکی از مهمترین چالش های خانواده سالم در مواجهه با فناوری های نوین و مدرن، ایجاد مشکل در ارتباط های خانوادگی است که مسئله پژوهش حاضر است. رویکرد اندیشه دینی نسبت به شناخت این آفت اعم از شناسایی عوامل مؤثر، نشانه ها و راهکارهای برون رفت از آن بسیار اهمیت دارد. این پژوهش کیفی با هدف کاربردی و روش توصیفی-تحلیلی مبتنی بر منابع اسنادی و کتابخانه ای با هدف آسیب شناسی نقش فناوری های نوین در روابط خانوادگی بر اساس تعالیم اسلامی صورت گرفته است. نقش فناوری های نوین بر روابط خانوادگی با رویکرد اسلامی از دو جنبه سلبی و آسیب شناسانه و ایجابی و مزیت انگارانه قابل توجه است که در تحقیق حاضر جنبه آسیب شناسانه آن مطمح نظر قرار گرفته است. آسیب شناسی روابط خانوادگی متأثر از فناوری های نوین بر اساس آموزه های دین مبین اسلام در اثری مستقل مورد مذاقه قرار نگرفته که این بر ضرورت پژوهش در این موضوع دلالت می کند. فناوری های نوین از جنبه آسیب شناسانه می تواند به آسیب هایی چون افزایش فاصله میان اعضای خانواده، کاهش تمرکز بر ارزش های دینی، افزایش تنش ها و اختلافات خانوادگی در خانواده منجر شود که این آفات برای خانواده مشکلات فراوانی در پی دارد.

کلیدواژه ها: آسیب شناسی، شاخص اجتماعی، خانواده سالم، فناوری های نوین، اسلام

استناد به این مقاله: فائق، م.، روشن، م.، سرو، س. (۱۴۰۵). آسیب شناسی شاخص اجتماعی خانواده سالم در ارتباط با فناوری های نوین از منظر اسلام (بررسی موردی: روابط خویشاوندی). خانواده پژوهی، ۲۲(۲)، ۱۵۳-۱۳۵. doi: 10.48308/jfr.2025.238573.1914

✉ نویسنده مسئول: m_faegh@sbu.ac.ir

مقدمه

خانواده، اصلی‌ترین نهاد و زیربنای هر اجتماعی است. دین اسلام اهمیت فوق‌العاده‌ای برای خانواده قائل است. فناوری‌های نوین^۱ می‌تواند بر مناسبات این نهاد اجتماعی تأثیرات بسیاری داشته باشد. شاخص‌های فردی، زوجی، تعاملی و اجتماعی اهم شاخص‌هایی است که از دیدگاه متخصصان حوزه خانواده مورد مذاکره قرار گرفته است (پناغی، زاده محمدی، پاکدامن، باقریان، احمدآبادی، ۱۳۹۵: ص ۱۴۲). هر یک از این شاخص‌ها دارای مؤلفه‌هایی است که در شکل‌گیری روابط سالم در خانواده، تأثیر به‌سزایی دارند. برخی از مهم‌ترین مؤلفه‌های شاخص اجتماعی^۲ خانواده سالم^۳، شامل روابط خانوادگی، ارتباط اعضای خانواده با مردم و دغدغه‌مندی آنها برای حل مشکلات اطرافیان است. امروزه نقش فناوری‌ها در زندگی اجتماعی انکارناپذیر است و استفاده از آن‌ها روابط اجتماعی و خانوادگی را دستخوش تغییرات شگرفی کرده است. ناهنجاری‌های اجتماعی خانواده‌های ناسالم، در شخصیت افراد، و در نتیجه جامعه، اثر سوء می‌گذارند (خارستانی و سیفی، ۱۳۹۳، ص ۱۵۱). فناوری‌های رسانه‌ای، زمینه جهانی شدن فرهنگ و ارزش‌های غربی را فراهم کرده و آثار مخربی مانند تهدید ارزش‌ها و فرهنگ ملی، رواج فردگرایی و تخریب روابط بین‌فردی و گروهی را به همراه داشته است. فناوری‌های رسانه‌ای، خانواده را به فضایی برای فعالیت‌های شخصی و فردی تبدیل می‌کند که فردگرایی به مفهوم غربی- که از برجسته‌ترین عناصر مدرنیسم است- بر آن چیره می‌شود. در این حالت ممکن است خانواده ارزش و جایگاه خود را از دست دهد و دچار انواع انحراف‌ها و ناهنجاری‌ها شود. معنویت و باورها و آداب و رسوم مذهبی، در خانواده‌ها جایگاه ویژه‌ای دارد و میان آن، با سلامت اخلاقی و رفتاری اعضای خانواده، ارتباط مستقیمی برقرار است

شرط پویایی و استواری خانواده، وجود روابط صحیح و پایدار میان اعضای آن است که از مصادیق مهم آن صلح‌رحم است که اسلام اهمیت زیادی به آن می‌دهد و به خاطر تأثیرات زیادی که دارد، افراد را موظف به انجام آن می‌نماید؛ چون انجام آن باعث تحول و دگرگونی‌های زیادی در زندگی امروزی شده و انسان‌ها را از تنهایی، رهایی می‌بخشد (بیت‌عبید و همکاران، ۱۴۰۰، ص ۱۸). استفاده بی‌ضابطه از فناوری‌های نوین می‌تواند روابط خانوادگی را دچار چالش کند. از اینرو بررسی آسیب‌شناسانه^۴ عوامل بی‌ثباتی و سازوکارهای از بین رفتن ارتباط صمیمانه و روابط خانوادگی ضروری می‌نماید. مهمترین پرسشهای پژوهش حاضر، عبارتست از: مهمترین آسیب‌های روابط خانوادگی متأثر از فناوری نوین کدام است؟ رویکرد دین اسلام نسبت به فناوری و دانش‌های نوین چیست؟ اهم راهکارهای برون‌رفت از آسیب‌های روابط خانوادگی متأثر از فناوری‌های نوین از دیدگاه اسلام کدام است؟ مکتب اسلام به عنوان آخرین و جامع‌ترین دین الهی دارای اصول و ویژگی‌های خاصی است که یکی از این ویژگی‌ها علم‌مداری و توجه ویژه به دانش روز است (محسنی، عرب‌نژاد و ایران منش، ۱۳۹۹، ص ۲). حفظ، تحکیم و تقویت روابط خانوادگی که مهمترین ابزار آن، صلح‌رحم است، مهمترین راهکار دین برای برون‌رفت از تأثیر آفات فناوری‌های نوین بر شاخص اجتماعی خانواده است.

پیشینه پژوهش

نقش فناوری‌های نوین در روابط خانوادگی در آثار متعددی مد نظر قرار گرفته است:

با مرور پژوهش‌های سابق، می‌توان نتیجه گرفت که اکثر تحقیقات با رویکرد آسیب‌شناسانه انجام شده و رویکردی سلبی داشته‌اند. با این حال برخی تحقیقات نیز رویکردهای ایجابی را مطرح کرده و به گریزناپذیری نقش فناوری‌های نوین در زندگی روزمره اشاره کرده‌اند. بر این اساس رویکردها به خانواده و فناوری‌های نوین را می‌توان در دو قالب سلبی و آسیب‌شناسانه و ایجابی و مزیت‌انگارانه طبقه‌بندی کرد. البته باید توجه داشت که این دو صرفاً ضد هم نیستند، بلکه می‌توان در کنار مدیریت آثار سوء فناوری‌های نوین، از مزیت‌های غیر قابل انکار آن نیز بهره برد.

رویکرد سلبی و آسیب‌شناسانه که ناظر به پیچیدگی تأثیرات رسانه‌های نوین و عدم کنترل‌گری آنها، آثار سوء این فناوری‌ها در ایجاد یک ارتباط پایدار خانوادگی و حفظ ارزش‌های مورد قبول است، در تحقیقات محربی و همکاران (۱۴۰۲)، عباسی شوازی و همکاران (۱۴۰۰)، فوالدی (۱۳۹۸)، عباسی شوازی و عباس آتشگاه (۱۳۹۷)، فرشته و سمیرا حاج محمدی (۱۳۹۶)، ملاحی (۱۳۹۶)، ناصری نیا و حسنی (۱۳۹۶)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۵)، بختیاری (۱۳۹۴) و اصغریپور ماسوله و محمدی (۱۳۹۳) مد نظر قرار گرفته است. رویکرد ایجابی و مزیت‌انگارانه که به فرصت‌های ایجاد شده توسط فناوری‌های نوین اشاره می‌کند در تحقیقات بختیاری و همکاران (۱۴۰۰)، نصیری (۱۴۰۰)، کافی و شعاع‌هاشمی (۱۳۹۹)، جنادله و راهنما (۱۳۹۷)، شمسی و همکاران (۱۳۹۶)، خانگی زاد آری و ردایی الاملی (۱۳۹۴)، کایلو (۲۰۲۴)، الیاس و همکاران (۲۰۲۲)، همر و همکاران (۲۰۲۱) و کوینه و همکاران (۲۰۱۴) مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

جدول ۱. طبقه‌بندی رویکردها در مطالعات انجام‌شده

رویکرد	جنبه‌ها	چالش‌ها	فرصت‌ها	تحقیقات مرتبط
سلبی	- تأثیرات منفی فناوری‌های نوین - عدم آمادگی انسان‌ها برای تغییرات	- تهدید به روابط خانوادگی - آسیب به ارزش‌های خانوادگی	- نیاز به کنترل و مدیریت مصرف - آموزش والدین برای مدیریت استفاده	تحقیقات محربی و همکاران (۱۴۰۲)، عباسی شوازی و همکاران (۱۴۰۰)، فوالدی (۱۳۹۸)، عباسی شوازی و عباس آتشگاه (۱۳۹۷)، فرشته و سمیرا حاج محمدی (۱۳۹۶)، ملاحی (۱۳۹۶)، ناصری نیا و حسنی (۱۳۹۶)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۵)، بختیاری (۱۳۹۴) و اصغریپور ماسوله و محمدی (۱۳۹۳)
ایجابی	- فرصت‌های جدید در ارتباطات - امکان بهره‌وری بهتر از فناوری	- چالش‌های ناشی از استفاده نادرست - نیاز به آگاهی و آموزش در استفاده از فناوری	- سواد رسانه‌ای و دیجیتالی - پذیرش فناوری و استفاده از مواهب آن	تحقیقات بختیاری و همکاران (۱۴۰۰)، نصیری (۱۴۰۰)، کافی و شعاع‌هاشمی (۱۳۹۹)، جنادله و راهنما (۱۳۹۷)، شمسی و همکاران (۱۳۹۶)، خانگی زاد آری و ردایی الاملی (۱۳۹۴)، کایلو (۲۰۲۴)، الیاس و همکاران (۲۰۲۲)، همر و همکاران (۲۰۲۱) و کوینه و همکاران (۲۰۱۴)

وجه تمایز پژوهش حاضر، با تحقیقات انجام گرفته ناظر به وجه سلبی موضوع بوده و در پژوهش حاضر، بررسی آسیب‌های فناوری نوین بر روابط خانوادگی و راهکار برون‌رفت از این آسیب‌ها بر اساس آموزه‌های اسلامی مطرح نظر قرار گرفته است.

مفهوم‌شناسی

مفهوم آسیب در حوزه مسائل اجتماعی ظهور عیب و نقص و خروج از وضع طبیعی و در نهایت پیدایش تباهی است. چنان‌که از این واژه در آموزه‌های اسلامی به «آفت» که به معنای تباہ‌کننده‌ای که به چیزی اصابت کند، تعبیر شده است (فراهیدی، بی‌تا: ۴۱۰/۸). آسیب‌شناسی، شناسایی آن دسته از عوامل مؤثر و مهمی است که وجود یا تداوم وجود آن می‌تواند فرایند تحقق هر سیستم یا نظامی را متوقف یا به صورت محسوس کند (دورکیم، ۱۳۷۳، ص ۷۴). خانواده، نخستین واحد اجتماعی است که روابط عاطفی پیچیده‌ای بر آن حاکم است و غالباً چند نسل را در بر می‌گیرد (کار، ۲۰۱۲، ص ۵۲). پژوهشگران حوزه خانواده بر این باورند که مقدمه دستیابی به جامعه سالم، داشتن خانواده سالم است (سادوک، سادوک و کاپلان، ۲۰۰۳، ص ۶۷). از بررسی آرای پژوهشگران و متخصصان حوزه خانواده، تعریف یکسان و مشخصی برای «خانواده سالم» به دست نمی‌آید و هریک به وجهی از موضوع پرداخته‌اند (اسپری، ۲۰۱۲، ص ۱۱۳). برخی، مفاهیمی نظیر رفاه و کیفیت زندگی را در سلامت خانواده مؤثر دانسته (گروچوفسکی، ۲۰۱۴)، برخی دیگر خانواده سالم را خانواده‌ای متأثر از عوامل متعدد نظیر سلامت هریک از اعضا، ارتباط متقابل اعضا با یکدیگر، معنویت، محیط، روزمرگی و مسائل جنسی می‌دانند (بومر، ۲۰۰۴، ص ۹۵). گروهی دیگر از محققان پابندی نسبت به خانواده، قدردانی و محبت نسبت به یکدیگر، وقت‌گذرانی مثبت، ارتباط سازنده و لذت‌بخش، برخورداری از سلامت معنوی و توانایی تحمل فشارها و بحران‌ها را از جمله معیارهای خانواده سالم برشمرده‌اند (السون، دی فرین و السون، ۱۹۹۸، ص ۴۷). رویکرد پژوهش و باور پژوهشگران به اهمیت موضوع خانواده، در تبیین شاخص‌های خانواده سالم اثرگذار است. از این رو در پژوهش حاضر با بررسی نظرات گوناگون متخصصان حوزه خانواده، چهار شاخص کلی برای خانواده سالم استقضا شده است:

۱. **شاخص فردی:** شاخصی است که ویژگی‌ها و خصوصیات فرد را از جنبه درونی و انسانی او مورد مذاقه قرار می‌دهد. برخی از مؤلفه‌های شاخص فردی عبارت است از: پابندی به ارزش‌های معنوی، مسئولیت‌پذیری، ویژگی‌های اخلاق فردی؛
۲. **شاخص زوجیت:** شاخصی که به چگونگی شکل‌گیری رابطه زوجیت (بایسته‌های قبل از ازدواج، روابط همسران پس از ازدواج اعم از روابط عاطفی، جنسی، فرهنگی، اجتماعی و مواردی از این دست می‌پردازد. مهم‌ترین مؤلفه‌های شاخص زوجیت شامل تفاهم و توافق، مسئولیت‌پذیری، تعهد طرفینی، روابط اخلاق‌محورانه است؛
۳. **شاخص تعامل والدین و فرزندان:** این شاخص بر چگونگی تعامل والدین با فرزندان و فرزندان با والدین دلالت می‌کند. این تعامل شامل مؤلفه‌های حقوقی، اخلاقی، اعتقادی و مواردی از این دست است. اهم

مؤلفه‌های این شاخص مدیریت ارتباط مؤثر طرفینی، توانایی حل مسائل و مشکلات، احترام طرفینی، توجه به جایگاه والد و فرزندی هستند؛

۴. **شاخص اجتماعی:** شاخصی است که به نحوه تعامل اعضای خانواده با جامعه پیرامونی برمی‌گردد. مهم‌ترین مؤلفه‌های این شاخص جامعه‌پذیری و ارتباط با مردم و اطرافیان و جامعه‌گرایی و کمک به حل مسائل سایرین هستند.

فناوری^۵ در فرهنگ فارسی معین به معنای علم به صنایع و حرفه‌ها و مجموع اصطلاحات فنی، صنعتی و همچنین تجهیزات و روش‌های علمی که در حیطه خاصی به کار برده شود؛ تعریف شده است (معین، ۱۳۷۸، ۳۵۷/۲). اما در اصطلاح، فناوری ترکیبی از دانش، تجهیزات و مهارت کاربرد آن در اداره امور جامعه است. فناوری، یعنی کاربرد دانش، ابزارها و مهارت‌ها برای حل مشکلات عملی و گسترش توانایی‌ها یا کاربرد دانش و ابداع وسایل و سیستم‌هایی برای ارضای نیازهای انسان (مارجینسون، ۱۹۹۹، ۱۹-۳۱).

جایگاه روابط خانوادگی در خانواده سالم از دیدگاه اسلام

خانواده به عنوان یکی از ارکان اصلی هر جامعه، نقش حیاتی در تأمین نیازهای عاطفی، تکاملی و معنوی انسان‌ها دارد. سلامت و بالندگی هر جامعه به سلامت خانواده‌های آن وابسته است. خانواده در اسلام نه تنها یک نهاد اجتماعی بلکه یک میثاق مقدس است که به تحکیم روابط انسانی و جلوگیری از ناهنجاری‌های اجتماعی کمک می‌کند. خانواده سالم به خانواده‌ای اطلاق می‌شود که بتواند کارکردهای مورد نظر اسلام را تأمین کند و اعضای خانواده در ارتباط با خود و نقش‌هایشان احساس تهدید نکنند. شهید مرتضی مطهری (ره) درباره اهمیت و ارزش خانواده سالم می‌نویسد: «یک پختگی و پویایی وجود دارد که جز در پرتو ازدواج و تشکیل خانواده سالم پیدا نمی‌شود، در مدرسه پیدا نمی‌شود؛ در جهاد با نفس پیدا نمی‌شود؛ در نماز شب پیدا نمی‌شود. این کلمات را فقط در تشکیل خانواده متعادل می‌توان به دست آورد». خانواده ایده‌آل، خانواده‌ای است که از عواطف، اخلاق و دیانت اشباع شده باشد و این خانواده بستری برای رشد معنوی اعضا و زمینه ساز پاکی و عدالت‌پروری در سطح خانواده و جامعه است (غروی، ۱۳۸۵، ص ۱۹). خانواده متعادل با ایجاد حس مسئولیت‌پذیری و وظیفه‌شناسی، زمینه ساز بروز توانایی‌ها و استعدادها می‌شود و اعضای آن را به پویایی و سازندگی وادار می‌کند. این خانواده به نیازهای همه جانبه اعضای خود توجه دارد و سعی می‌کند به انتظارات آنها به شیوه‌های درست پاسخ دهد (به‌پژوه، ۱۳۹۴، ۷۸). وجود محبت و عاطفه در خانواده، رمز سعادت و خوشبختی انسان است و می‌تواند به روحیه و اراده فرزندان کمک نماید. تعامل والدین با فرزندان تأثیر بسزایی بر رفتار و شخصیت آنها دارد. خانواده به عنوان اساسی‌ترین واحد اجتماعی، ستون فقرات جامعه محسوب می‌شود. در دنیای مدرن، پیچیدگی فضاها و تعدد نهادها باعث وابستگی و روابط متقابل میان نهادها شده است. خانواده پویا به جامعه پویا نیاز دارد و باید در درون و بیرون خانواده به دنبال جایگاه آن بود. گاهی خانواده محوری را در خود خانه و خانواده باید جستجو کرد و گاهی در جامعه باید به دنبال جایگاه و موقعیت آن بود. خانواده محوری در درون خانواده و در بیرون از خانواده که قطعاً ساحت‌های گسترده تری را شامل می‌شود و سازمان‌ها، ادارات، نهادها و در نهایت فرهنگ عمومی را نیز دربرخواهد داشت. تا زمانی که اعضای خانواده بر

مبنای احترام و همدلی با یکدیگر رفتار می‌کنند، اموری مانند احترام به یکدیگر، انجام فرایض و سنت سفره را محترم می‌شمارند و برای دورهمی با یکدیگر لحظه‌شماری می‌کنند و مشکلات و سختی‌های یکدیگر را مشکل و سختی خود می‌دانند و برای رفع آن بسیج می‌شوند، باید گفت خانه و خانواده در محوریت اعضا قرار دارد (انصاریان، ۱۳۷۶، ۴۹۹-۵۰۱). در خانواده سالم، روابط خانوادگی به جنبه‌های مختلفی چون آموزش و تربیت، ایجاد سنت‌ها و آداب خانوادگی، پشتیبانی اقتصادی و مالی، تعهد و وفاداری، وقت‌گذاری مشترک، احترام متقابل و حمایت عاطفی اشاره دارد که موجب استحکام پیوندها و ایجاد محیطی حمایتگر خواهد شد. از مهمترین مصداق‌ها بحث صله‌رحم است که در اسلام نیز مورد تأکید قرار گرفته است (همان).

رویکرد اندیشه اسلامی نسبت به فناوری‌های نوین

برخورداری از فناوری نشانه توانمندی است و به عنوان یکی از عناصر قدرت محسوب می‌شود. امروزه گسترش روزافزون و همه‌جانبه و نیز حضور بسیار فراگیر فناوری‌ها در تمام زوایای پنهان و آشکار جوامع انسانی موجب شده تا از آنها برای تبادل اطلاعات و انتقال مفاهیم و محتوای هدفمند، بهره‌گیری شود. در واقع فناوری، قدرت آموزش و یادگیری ندارد، بلکه سیستمی نظام‌مند برای انتقال دانش و یادگیری است که در عصر فعلی کاربرد بسیار دارد (خلج آبادی، ۱۴۰۳، ۱۲-۱۵). اسلام به عنوان یک دین جامع و فراگیر، نسبت به علم و فناوری‌های نوین رویکردی مثبت و سازنده دارد. آموزش و یادگیری علمی، گسترش دانش و برپایی کانون‌هایی برای نوآوری، بهترین راهکار برای پیشرفت جامعه اسلامی است و علم در اسلام، الگوهای فرهنگی، پژوهش و پیشرفت را در زمینه‌های گوناگون گسترش می‌دهد و به فرهنگ اسلامی کمک می‌کند (حمیدی فر و سرو، ۱۴۰۳، ۲۵). علم هر قدر رشد می‌کند، فرصت‌های بیشتری برای تولید فناوری در اختیار بشر قرار می‌گیرد اما از یک مقطعی، رشد فناوری، خود زمینه رشد علم را نیز فراهم می‌کند. اسلام به تفکیک علوم مفید و مضر پرداخته است. چنانکه در سفارش امام علی(ع) به فرزندش در نامه ۳۱ نهج البلاغه آمده است: «... و بدان در علمی که منفعت نباشد، خیری نخواهد بود و کسی هم از علمی که آموختن آن سزاوار نیست نفعی نمی‌برد». بر این اساس علمی را که به بهبود زندگی انسان، ارتقاء اخلاق و تقویت ایمان بیانجامد، مورد تأکید قرار می‌گیرد، در روایتی از حضرت علی(ع) آمده است: «بهترین آموختن‌ها برای نوجوانان و جوانان چیزهایی است که در بزرگسالی به آن نیازمند می‌شوند» (ابن ابی الحدید، ۱۳۳۷، ج ۲۰، ۳۳۳). اولین صفتی که باید علوم پیش زمینه و مقدماتی فناوری واجد آن باشد، این است که همه روش‌های کسب معرفت اعم از تجربه، عقل، شهود و وحی را به کمک بگیرد و از همه آن‌ها به لحاظ مبنا و روش استفاده کند تا فناوری جدید جامع باشد و تک بعدی نشود. در جامعه اسلامی باید آشکار شود که فناوری رقیب خداوند نیست، بلکه در بستر طبیعت و آیین خواست اوست (مطهری، ۱۳۸۰، ۱۵۲). رعایت حدود الهی و قوانین تشریعی که خداوند توسط انبیا (ع) وضع کرده است و توجه به مرز حلال‌ها و حرام‌ها خود مانع هجوم خیل عظیمی از آفات فناوری خواهد شد، آفاتی که امروز بدون حد و مرز در زمین پراکنده شده و بشر را تباہ می‌سازد (مطیع و سلمانی، ۱۳۹۵، ص ۸). اسلام به استفاده از فناوری‌های نوین به عنوان ابزاری برای خدمت به بشریت و بالا رفتن کیفیت زندگی نگاه می‌کند نه به عنوان ابزاری برای ظلم و فساد، بنابراین یکی از اصول اساسی در رویکرد اسلامی به علم و فناوری، رعایت اخلاق در استفاده از این علوم است. در اسلام، خردورزی و تفکر به عنوان یکی از ارکان مهم در دستیابی به علم و دانش شناخته می‌شود. خردورزی با تعلیم و تربیت رابطه مستقیم دارد و در شکل‌گیری شخصیت فرزندان نقش

کلیدی ایفا می‌کند (فائق، ۲۰۱۳، ۶۶-۶۷). فرزندان از عناصر سازنده خانواده هستند که در ایجاد اجتماعی سالم و اثرگذار، تاثیر چشمگیر دارند. به همین دلیل، استفاده از فناوری‌های نوین مبتنی بر اصول دینی، اصلی بایسته است که باید در نظام اجتماعی و خانواده مطمح نظر قرار گیرد.

آسیب‌شناسی فناوری‌های نوین در روابط خانوادگی

مفاهیم و مبانی دینی تربیت از تحولات شگرف فناوری‌ها بی‌تأثیر نبوده و از آثار و پیامدهای آن مصون نمانده است. با وجود اینکه حوزه ادیان و مذاهب از وسعت و پیچیدگی بسیار فراوانی برخوردار است، طرح مباحثی در ارتباط با آن در شبکه جهانی، بخش قابل توجهی از فکر و ذهن کاربران را به خود اختصاص داده است. فناوری مدرن، پدیده‌ای خنثی و بی‌طرف نیست، بلکه نماینده مدرنیته غرب است که ایدئولوژی و ارزش‌های نظام سرمایه داری و فرهنگ غرب را با خود به همراه دارد و با هدف جهانی سازی و فراگیر کردن اندیشه غرب، در پی تغییر فرهنگ و تمدن‌های دیگر است (خانگی‌زادآری و ردایی‌الاملی، ۱۳۹۴، ص ۱۱). علیرغم کوشش حاکمان و زمامداران مصلح، دست استعمارگران با استفاده از ابزار فناوری و تکنولوژی غیر سازنده، تبلیغات مخرب و تهاجم فرهنگی با ترویج سبک زندگی تخریب‌گرایانه به دنبال استحاله تمدن اسلامی است (نجات‌بخش اصفهانی و قریشیان، ۱۴۰۰، ص ۹۸). طبق نتایج بدست آمده از تحقیقات پژوهشگران مختلف در زمینه آسیب‌شناسی فناوری‌های نوین، کیفیت و الگوهای روابط خانوادگی دستخوش تغییرات گوناگونی گشته که چالش‌هایی را در مرزهای خانوادگی به وجود آورده است. فناوری‌های ارتباطی با به چالش کشیدن مرزهای سنتی مکان و زمان و تداخل مکان و زمان کار و خانه شده‌اند (جنادله و رهنما، ۱۳۹۷، ص ۶). اهم این آسیب‌ها عبارتست از:

- **انزوا و خصوصی‌سازی:** فناوری‌های نوین مانند اینترنت و بازی‌های ویدئویی، زندگی خانوادگی را به سمت انزوا و خصوصی شدن سوق می‌دهند. اعضای خانواده به جای تعامل و فعالیت‌های جمعی، زمان بیشتری را به مصرف فردی رسانه‌ها در اتاق‌های خود اختصاص می‌دهند. این فرآیند منجر به افزایش انزوای اجتماعی و کاهش تعاملات خانوادگی می‌شود (خلج آبادی، ۱۴۰۳، ص ۴۹-۵۱)؛

- **تضادهای خانوادگی:** تغییر در الگوهای کنش متقابل؛ دسترسی به فناوری‌های نوین الگوهای تعامل بین والدین و فرزندان را به شیوه‌ای منفی تغییر می‌دهد. نگرانی والدین در خصوص محتوای نامناسب و نظارت بر فعالیت‌های آنلاین فرزندان، تضادهای بین نسلی را بوجود می‌آورد (همان).

- **چالش در توازن قدرت:** تغییر در نقش‌ها؛ با توجه به اینکه فرزندان معمولاً زودتر از والدین مهارت‌های فناوری را یاد می‌گیرند، توازن قدرت سنتی در خانواده به چالش کشیده می‌شود. والدین ممکن است فناوری‌ها را برای اهداف آموزشی در اختیار فرزندان قرار دهند، در حالی که نوجوانان ممکن است از آن‌ها برای مقاصد متفاوتی استفاده کنند (همان، ص ۱۲-۱۶)؛

- **تضعیف همبستگی خانواده:** بر اساس مفهوم جایگزینی زمانی اوقات مشترک بین والدین و فرزندان پیش شرط مناسبات مثبت است و کاهش این زمان تأثیر منفی بر همبستگی خانواده دارد (جنادله و رهنما، ۱۳۹۷، ص ۱۶)؛

- **شکاف‌های نسلی و جنسیتی:** جداسازی بر اساس جنسیت و سن؛ رسانه‌های نوین به ویژه بازی‌های ویدئویی و اینترنت، شکاف‌های نسلی و جنسیتی جدیدی را در خانواده ایجاد می‌کنند. این رسانه‌ها بیشتر مورد استفاده مردان و جوانان قرار می‌گیرند و منجر به جداسازی در الگوهای کنش متقابل خانوادگی می‌شوند. در حالی که رسانه‌های سنتی مانند تلویزیون همچنان برای زنان نقش مهمی ایفا می‌کنند، رسانه‌های نوین به طور فزاینده‌ای قلمرو مردانه‌ای را شکل می‌دهند (حمیدی فر و سرو، ۱۴۰۳، ص ۱۲۵)؛

- **آسیب‌های جسمی و روانی:** از دیگر آسیب‌های استفاده طولانی مدت از دستگاه‌های دیجیتال مشکلات جسمی است که افراد را درگیر خود می‌کند؛ مانند دردهای گردن، کمر و چشم. همچنین، نشستن طولانی مدت و عدم تحرک کافی بیماری‌های مختلفی نظیر چاقی مفرط را در پی دارد. از دیگر آسیب‌های پیش روی خانواده‌ها با ظهور فناوری‌ها و شبکه‌های اجتماعی، می‌توان به آسیب‌های روانی که به شکل اضطراب و افسردگی نمایان می‌شوند، اشاره کرد. استفاده مکرر از این ابزار و مقایسه‌های منفی خود با دیگران و یا عدم دریافت تأیید اجتماعی، احساس ناکامی، اضطراب و افسردگی را به دنبال دارد. اعتیاد به اینترنت، بازی‌ها و فضای مجازی از معضلات جدی است که اختلالات روانی و اجتماعی جبران‌ناپذیری را به وجود می‌آورد که تأثیرات منفی بر زندگی روزمره، تحصیل و کار افراد خواهد داشت (همان)؛

- **تضعیف فرهنگ‌های محلی و هویت ملی:** از جمله آسیب‌های فرهنگی ناشی از ظهور فناوری‌های نوین، کم رنگ شدن و یا از بین رفتن ارزش‌های فرهنگی و ملی است. دسترسی آسان به محتوای جهانی باعث می‌شود که فرهنگ‌های محلی تحت تأثیر فرهنگ‌های دیگر قرار گرفته و هویت فرهنگی افراد کمرنگ شود؛

- **خودنمایی و زندگی نمایشی:** از دیگر آفات فناوری نوین که بیشتر در پیام‌رسان‌های مجازی به منصفه ظهور می‌رسد، خودنمایی و عرضه زندگی فردی به اجتماع مجازی است که خود آسیب‌های متعددی در پی دارد (خلج آبادی، ۱۴۰۳، ۱۲-۱۶)؛

- **دسترسی و انتشار محتوای نامناسب:** از دیگر آسیب‌های احصاء شده در پژوهش حاضر، دسترسی و انتشار محتوای نامناسب است. فناوری نوین به راحتی این امکان را به نوجوانان و جوانان می‌دهد که به محتواهای خشونت آمیز و پورنوگرافی دسترسی پیدا کرده و به تأثیرات منفی آن دچار شوند که یکی از آن تأثیرات منفی آن، ایجاد سوء تفاهم و سرد شدن روابط زوجین و از بین رفتن کانون گرم خانواده و از هم پاشیدگی روابط آنهاست (همان، ۱۰۳-۱۴۰).

عوامل مؤثر در آسیب‌ها

آفات فناوری‌های نوین بر روابط خانوادگی به دلایل مختلفی ایجاد می‌شود. برخی از عوامل مؤثر عبارتست

از:

۱. استفاده مفرط از فناوری و ابزار آن نظیر، گوشی‌های هوشمند، تبلت و لپ تاپ که زمان و توجه اعضای خانواده را از یکدیگر می‌گیرد و تعاملات رودرو را کاهش می‌دهد. استفاده از اینترنت موجب احساس بدبختی، تنهایی، گسیختگی از خانواده و به طور کلی کاهش سلامت روانی می‌شود (مشایخ، حاجی زاده، ۱۴۰۲، ص ۱۰۲)؛

۲. ارتباط سطحی و کاهش کیفیت ارتباط که عمق روابط را کم کرده و اعضای خانواده نمی‌توانند احساسات و عواطف را به خوبی منتقل نمایند (حمیدی فر و سرو، ۱۴۰۳، ص ۷۵)؛
 ۳. کاهش تعاملات انسانی که به تضعیف مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی در اعضای خانواده به ویژه کودکان و نوجوانان منجر می‌گردد (جنادله و رهنما، ۱۳۹۷، ص ۱۶)؛
 ۴. عدم وضوح در ارتباطات آنلاین و بروز و ظهور سوء تفاهم‌ها و تنش‌ها به این صورت که پیام‌های متنی و ارتباطات آنلاین به راحتی نادرست، تفسیر می‌شوند که تنش‌های خانوادگی را بدنبال دارد (همان)؛
 ۵. تغییر در الگوهای زمانی و اختلال در زمان‌های مشترک باعث شده که خانواده‌ها تحت تأثیر فناوری قرار گیرند. هر چه انسان به تنوع فضای مجازی بیشتر توجه کند و بیشتر آن را فرا گیرد، وقت کمتری را به کسب و به کارگیری مهارت‌های لازم برای فضای غیر مجازی اختصاص می‌دهد (مشایخ، حاجی زاده، ۱۴۰۲، ص ۱۰۳)؛
 ۶. نقض حریم خصوصی و تجاوز افراد به حریم یکدیگر به گسترش مشکلات در روابط خانوادگی منجر شده است (خانگی زاد آری و ردایی الاملی، ۱۳۹۴، ص ۹).
- پس از بررسی آسیب‌های فناوری نوین بر روابط خانوادگی و شناسایی عوامل مؤثر در ایجاد و تقویت این آفات، راهکارهای مستنبط از آموزه‌های اسلامی برای مواجهه با این آسیب‌ها استقصاء می‌گردد.
- راهکار برون رفت از آسیب‌های فناوری نوین بر روابط خانوادگی با تأکید بر آموزه‌های اسلامی**
- مهمترین راهکار دین مبین اسلام برای مقابله با آفات روابط خانوادگی که امروزه متأثر از فناوری‌های نوین است به تبیین جایگاه صلہ رحم برمی‌گردد.

صلہ رحم

انسان موجودی اجتماعی است که برای نیل به کمال نیاز به برقراری روابط اجتماعی صحیح با دیگران دارد. به ویژه، این روابط اگر مربوط به جامعه هدفی شود که فرد بیشترین تعامل، دلبستگی و تأثیر پذیری را از آنها دارد، اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. در منابع اسلامی از این روابط عمیق و مؤثر با عنوان «صلہ رحم» یاد شده است (هوشیاری، سید موسوی و صفورایی پاریزی، ۱۳۹۵، ص ۱۳۰).

راغب اصفهانی درباره صلہ رحم آورده که، رحم در اصل همان رحم زن است و به طور استعاری برای نزدیکان و خویشاوندان به کار می‌رود به این جهت که آنها از یک رحم شکل گرفته‌اند (مفردات راغب، ص ۹۱). ابن منظور صلہ رحم را اتصال، رسیدگی و احسان به ارحام می‌داند (ابن منظور، ۱۴۰۸ق، ۷۲۶/۱۱). ابن اثیر درباره صلہ رحم چنین می‌گوید: «مراد از صلہ رحم احسان نمودن به نزدیکان از خویشاوندان و مهربانی و عطف و نشان دادن به آن‌ها و رعایت کردن احوال آنان است (مجلسی، ۱۳۸۴، ۷۱/۱۰۹). اسلام دوستی و محبت میان مسلمانان غیر خویشاوند را در رأس برنامه‌های خود گذاشته است تا چه رسد با آنها که خویشاوند و فامیل باشند. در اندیشه اسلامی حفظ، توسعه و تعمیق روابط فامیلی از چنان اهمیتی برخوردار است که پیامبر اکرم (ص) آن را جزء دین دانسته است (کلینی، ۱۳۶۷، ۱۵۱/۲) و دین اسلام به دلیل مصالح فراوان و با هدف قرب الهی و رسیدن به کمال فردی و اجتماعی، ترک آن را جایز ندانسته است. انسان ذاتاً موجودی اجتماعی است و میل به روابط و نیازهای عاطفی در او سبب برقراری ارتباط می‌شود. زمانی که فرد به نیازهای درونی خود از طریق ارتباط با افراد پاسخگو باشد، نیاز به محبت و وابستگی او تأمین می‌شود و فرد احساس ایمنی و ارزش

می‌کند و میزان بسیار بالایی از ناملایماتش کاهش و میل به زندگی در او افزایش می‌یابد و در نتیجه سلامت جسمی، روحی و روانی او تأمین می‌شود (بیت عمید و همکاران، ۱۴۰۰، ص ۳۱). از آنجا که ساحت روحی و روانی انسان دارای اهمیت زیربنایی است، برآوردن نیازهای روان شناختی سهم ویژه‌ای در رسیدن به تعادل، آرامش روانی و تکامل دارد. خانواده، مهد تولد، تربیت و پرورش انسان و بستر مناسبی برای برآوردن نیازهای روان شناختی است (هوشیاری، سید موسوی و صفورایی پاریزی، ۱۳۹۵، ص ۱۴۰).

آثار فردی و روانی صلهرحم

الف) آثار دنیوی: مهمترین آثار دنیوی صلهرحم بر اساس تعالیم اسلامی عبارتست از ۱. افزایش طول عمر ۲. افزایش روزی و رفع فقر ۳. تأمین سلامتی و سامان یافتن امور ۴. در امان ماندن از گناه (جوادی آملی، ۱۳۹۳، ص ۲۱۲)؛

ب) آثار اخروی: مهمترین آثار اخروی صلهرحم، پاکی اعمال و ورود به بهشت است (کلینی، ۱۳۶۷، ۱۵۰/۲).

ج) آثار اجتماعی: مهمترین آثار اجتماعی صلهرحم، به همبستگی اجتماعی و نظارت اجتماعی دلالت می‌کند. اگر افراد در قالب گروه‌های کوچک فامیلی دارای تفاهم و توافق باشند و به یکدیگر یاری رسانند، در اجتماع نیز اثرگذار خواهند بود و به نوعی، انسجام اجتماعی ایجاد می‌کنند که این خود ناظر به همبستگی اجتماعی است. برقراری روابط منسجم، رواج تعامل دوجانبه، درهم آمیختگی منافع و مصالح مشترک، تلاش جهت رفع حاجت‌های مادی و معنوی دیگران به منزله نظارت اجتماعی بوده و از آثار اجتماعی صلهرحم است (رضوی طوسی، ۱۳۹۲، ص ۱۲۵).

ثمرات صلهرحم بر تقویت روابط خانوادگی در مواجهه با آفات فناوری نوین

صلهرحم از حیث خانوادگی باعث سلامت و آرامش روانی اعضای خانواده و زمینه ساز کارآمدی و تحکیم بنیان خانواده می‌شود. هنگامی که روابط اعضای یک جامعه از ریشه‌های خویشاوندی نشئت بگیرد، توجه جامعه به سوی اهداف مشترک بیشتر خواهد بود و گسیختگی در حرکت به سوی اهداف و آرمان‌ها وجود نخواهد داشت. در نتیجه، جامعه با همدلی و تعاون به سوی پیشرفت و تکامل حرکت خواهد کرد (هوشیاری، سید موسوی و صفورایی پاریزی، ۱۳۹۵، ص ۱۴۹).

پیامبر (ص) در این باره می‌فرماید: «پیوند با خویشاوندان، شهرها را آباد، و بر عمرها می‌افزاید هر چند انجام دهندگان آن از نیکان نباشند» (طوسی، ۱۴۱۴، ص ۴۸۱)؛ برقراری ارتباط با خویشان و رفت و آمد با آنان، بهترین بستر برای برقراری تعاملات عاطفی، اظهار علاقه و محبت به یکدیگر است و نقش به سزایی در تأمین این نیازها دارد. بنابراین، صلهرحم جزء حقوق واجب اعضای خانواده است و هر یک وظیفه دارد نسبت به دیگری این حق را رعایت کند. از این رو، در آیات متعدد قرآن کریم بر اهمیت صلهرحم تأکید شده است (نساء/ ۸، ۳۶؛ نحل/ ۹۰؛ اسراء/ ۲۶، ۲۸). اسلام نسبت به تقویت بنیه فردی توصیه می‌کند زیرا خونها در رگ هم در گردش است، اعضای یک خانواده‌اند، و پیداست هنگامی که اجتماعات کوچک خویشاوندی نیرومند شد، اجتماع عظیم آنها نیز عظمت می‌یابد و از هر نظر قوی خواهد شد و این حدیث ممکن است به همین معنی

اشاره داشته باشد؛ و نیز در بیانی دیگر پیامبر (ص) می‌فرماید: «پیوند با خویشان را حفظ کنید، هر چند با سلام کردن باشد» (کلینی، ۱۳۶۷، ۲، ص ۱۵۵). کمترین کار و عبارتی که به وسیله آن پیوند برقرار می‌شود، رفت و آمد و سلام کردن است. اما در بعضی موارد اکتفا به این مقدار کافی نیست؛ برای مثال اگر یکی از اقوام فقیر باشد و دیگری ثروتمند، صله‌رحم به وسیله کمک‌های مالی و دفع ضرر از آنها تحقق می‌یابد و اگر هیچ توجه به مشکلات اقوام نداشته باشد؛ قطع رحم کرده است (محیطی اردکانی، ۱۳۷۸، ص ۲۹). امام صادق (ع) فرموده است: صله‌رحم کنید و به برادران خود نیکی کنید گرچه با نیکو سلام کردن یا نیکو پاسخ دادن سلام (نوری طبرسی، ۱۴۰۸، ۲۱/۵۴۰). قرآن در موارد مختلف، قاطع رحم را ملعون و از رحمت الهی دور شمرده است (بقره/ ۲۵؛ رعد/ ۲۶؛ محمد/ ۲۴ و ۲۵). رحم یکی از قوی‌ترین عوامل برای التیام، آشتی و دوستی بین افراد یک قوم است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ۴/۲۳۴). در مورد رحم فاسق بین روایات صله‌رحم از سویی و روایات دیگری که از مصاحبت با فاسق و به ویژه متجاهر به فسق نهی کرده است مانند روایات امام سجاد (ع) که فرمود: «بر حذر باشید از مصاحبت معصیت کاران و همدمی فاسقان» (حر عاملی، ۱۹۹۱، ۱۶/۲۶۱) اتفاق نظر وجود دارد که باید از ارتباط با فاسق به ویژه فاسق متجاهر پرهیز شود. اهمیت صله‌رحم و پیامدهای آن در سلامت و آرامش روحی و بهداشت روانی انسان از منظر آموزه‌های دینی به کرات مورد تأکید قرار گرفته است از جمله در روایتی از امام صادق (ع)، ایجاد ارتباط فامیلی و پای بندی به آن، تأمین کننده سلامت و عافیت تمام امور انسان معرفی شده است (رضوی طوسی، ۱۳۹۲، ص ۱۱۶). معاشرت با ارحام موجب می‌شود خلق و خوی فرد نیکو شود (همان). روابط اجتماعی مساعد با دیگران، مخصوصاً با اعضای خانواده، کودک را تشویق می‌کند که علاقه به ارتباط با دیگران و اجتناب از خودمحوری را در خود رشد دهد و این نیز به سازگاری شخصی و اجتماعی مطلوب خواهد انجامید (شعاری نژاد، ۱۳۸۸، ۳۵۴).

روابط خانوادگی در جوامع سنتی جایگاه ویژه‌ای داشت، اما در زندگی‌های امروزی این معنا کمرنگ شده است. صله‌رحم، یکی از توصیه‌های مهم اسلامی جهت برقراری پیوند و ارتباط عاطفی با خویشان است، در شرایطی که، زندگی شهر نشینی و گسترش تکنولوژی این روابط را تحت تأثیر قرار داده است، راهکار دین برای برون رفت از آسیب‌ها، بازگشت به جایگاه اصلی یعنی اولویت دادن به صله‌رحم است. اگرچه امروزه بسیاری از افراد از فناوری‌های جدید مانند شبکه‌های مجازی یا حتی تلفن برای انجام صله‌رحم استفاده می‌کنند، اما صله‌رحمی که به صورت حضوری انجام شود، تأثیرات بهتر و کارآمدتری دارد. برگزاری دیدارهای خانوادگی، جشن‌ها و مراسم مذهبی به تحکیم روابط خانوادگی کمک کرده و اعضای خانواده را به یکدیگر نزدیک‌تر می‌کند. همچنین روابط خویشاوندی نزدیک و سالم می‌تواند بر صمیمیت و هم دلی خانواده و استحکام آن مؤثر باشد، چیزی که جامعه صنعتی آن را تضعیف کرده است (پناهی و زارعان، ۱۳۹۳، ص ۱۷). وقتی این روابط ضعیف می‌شود به تبع آن احساس همبستگی افراد کمتر می‌شود، حمایت‌های اجتماعی کم رنگ‌تر و سرمایه اجتماعی افراد به شدت کاهش پیدا می‌کند. زیرا منبع اصلی سرمایه اجتماعی افراد و حمایت اجتماعی آنان، خویشاوندان، اعضای خانواده و دوستان هستند (رضوی طوسی، ۱۳۹۲، ص ۱۱۷). اکثر مشکلات اجتماعی و فردی با کمک خانواده یا خویشاوندان قابل حل است و اگر این مشکلات از سمت بستگان حل نشود به جامعه می‌رسد. بسیاری از گزارشات تحلیلی دریافت شده از افراد بزهکار یا سابقه دار بیان می‌کند که اگر خانواده یا نزدیکان، آن‌ها را رها نکرده بودند در دام جرائم گرفتار نمی‌شدند (همان).

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر بر اساس ماهیت داده‌ها، کیفی، بر اساس هدف پژوهش، کاربردی، بر اساس ماهیت مسئله، توصیفی-تحلیلی است و شیوه گردآوری داده‌ها اسنادی و از منابع کتابخانه‌ای اصیل اسلامی نظیر قرآن و کتب حدیثی و نرم افزارهای جامع‌التفاسیر، جامع‌الاحادیث، المنهج استفاده شده است.

یافته‌ها

آسیب‌ها: انزوا و خصوصی سازی، تضادهای خانوادگی، چالش در توازن قدرت، تضعیف همبستگی خانواده، شکاف‌های نسلی و جنسیتی، آسیب‌های روانی، آسیب‌های جسمانی، تضعیف فرهنگ‌های محلی و هویت ملی، خودنمایی و زندگی نمایشی و دسترسی و انتشار محتوای نامناسب.

راهکار برون رفت با عنایت به تعالیم اسلامی: توجه به ارزش‌های خانوادگی و اجتماعی و ایجاد مرزهای تربیتی از طریق تأسی به اصل صل‌رحم.

بحث و نتیجه‌گیری

فناوری‌های ارتباطی شامل طیف وسیعی از رسانه‌ها است که به‌طور فزاینده‌ای در زندگی خانوادگی نفوذ کرده است. ورود فناوری‌های جدید به زندگی روزمره باعث نگرانی‌هایی درباره تأثیرات بالقوه آن همراه بوده است. درک محاسن، خطرات و فرصت‌های خانواده‌ها در یک جامعه دیجیتالی ضروری است و رسانه‌ها به عنوان منبع دانش جدید، قدرتی برای فرزندان ایجاد می‌کنند که می‌تواند اقتدار والدین را به چالش بکشد. رویکرد ایجابی به فناوری‌های نوین، این فناوری را به عنوان ابزاری برای جبران عقب‌ماندگی و افزایش آگاهی می‌داند. به عنوان مثال می‌تواند در زمینه آموزشی به خانواده کمک کند تا به محتوای مناسب دسترسی داشته باشد، یا از برخی هزینه‌های خانوار کاسته و آن را مدیریت کند و همچنین با بالا بردن آگاهی، می‌تواند نسلی دغدغه‌مند ایجاد کند. برای این منظور نیاز است تا خانواده، سواد رسانه‌ای و دیجیتالی خود را به صورت همگون ارتقا دهد و استفاده از آن‌ها به شکل معقول و متوازن صورت گیرد. به این معنا که والدین نیز باید آموزش‌های لازم را ببینند تا در مصرف فناوری‌های نوین کارآمد باشند و با آگاهی و نظارت، مسئولیت رشد و تعالی فرزندان را بر عهده گرفته و با ایجاد محیطی سالم و حمایتی، از آسیب‌های ناشی از این فناوری‌ها جلوگیری کنند. در دین مبین اسلام تأکید شده است که روابط خانوادگی و اجتماعی باید بر پایه احترام، محبت و همبستگی بنا شود. ازاین‌رو، امکاناتی که رسانه‌ها و فناوری‌های نوین ارائه می‌دهند باید به عنوان ابزار مؤثری برای تقویت روابط خانوادگی، افزایش دانش و مهارت‌ها و ایجاد فضایی برای فعالیت مشترک خانوادگی مورد استفاده قرار گیرند و به عنوان مکملی برای روابط واقعی و تقویت روابط انسانی مؤثر باشند. ولی از آنجایی که در تحقیق حاضر جنبه آسیب‌شناسانه آن مطمئن نظر قرار گرفته است با توجه به رویکرد سلبی و آسیب‌شناسانه، این امر به صورت یک تهدید یعنی، کم شدن روابط میان اعضای خانواده بروز پیدا نموده است. دسترسی به هر نوع محتوا نیز یکی از دغدغه‌های والدین نسبت به این موضوع است که با اعمال آموزش و کنترل و نظارت مصرف فرزندان می‌بایست محدود شود. ورود رسانه‌ها و فناوری‌های نوین می‌تواند منجر به گسیختگی روابط و از بین رفتن

ارزش‌های سنتی خانواده شود. تحلیل این وضعیت نشان می‌دهد که در دنیای مدرن، خانواده‌ها باید به طور فعال با تغییرات فناورانه همگام شوند و به جای نقش منفعل، به عنوان نهادهای فعال، در استفاده از فناوری عمل نمایند. این رویکرد نه تنها به تقویت روابط خانوادگی، بلکه به افزایش کیفیت زندگی و حفظ هویت فرهنگی و اجتماعی کمک می‌کند. از آنجایی که از منظر اسلامی، حفظ روابط خانوادگی و احترام به حقوق اعضای خانواده اهمیت بالایی دارد، برای جلوگیری از سوء استفاده فناوری، مدیریت صحیح و آگاهانه و اعمال قوانین و محدودیت‌ها برای تقویت پیوندهای خانوادگی ضروری است. مهمترین ظهور و بروز تعلیم دینی در مواجهه با آفات روابط خانوادگی در مفهوم صلہ رحم، تبلور یافته است و جهت برون‌رفت از آسیب‌های فناوری‌های نوین در روابط خانوادگی باید بر اصول و بایسته‌های این اصل اخلاقی تأکید نمود.

پی‌نوشت‌ها

1. New-technologies
2. Social index
3. Normal family
4. Pathological
5. Technology

References

- Abbasi Shawazi, Mohammad Taqi, Karami, Farshad, Abbasi Atashgah, Parvin. (2000). New Communication Technologies and the Family: A Study of the Relationship between the Use of New Communication Technologies and Parent-Child Relationships among High School Students in Shiraz. *Quarterly Journal of Society, Culture and Media*, 40. [in Persian]
- Abbasi Shawazi, Mohammad Taqi. (2017). Internet, Networked Family and Family Time: How Do New Communication Technologies Affect Family Relationships? [in Persian]
- Al-Massi Kopaei, Nader; Kopaei, Shahin; Kopaei, Nahid; Kopaei, Azam. (1401). Investigating the role of the family in education and upbringing from the perspective of science and religion. The 9th National Conference on Modern Research in Education, Psychology, Jurisprudence, Law and Social Sciences. [in Persian]
- Ansarian, Hossein (1376). *The Family System in Islam*, Qom: Umm Abiha Publications. [in Persian]
- Ayllón, S., Barbovschi, M., Casamassima, G., Drossel, K., Eickelmann, B., Ghețău, C., Teidla-Kunitsõn, G. (2020). ICT usage across Europe: A literature review and an overview of existing data.
- Bakhtiari, Ameneh (1394). Investigating the impact of new communication technologies on youth (Internet). *Women's Studies Research Group*. [in Persian]
- Bakhtiari, Ameneh, Amir Mazaheri, Amir Masoud, and Nasiri, Bahareh (1400). Presenting a desirable model and future prospects for changes in family lifestyle with the introduction of new communication technologies in Tehran from the perspective of experts. *Women's Journal*, 12(38), 3-38. [in Persian]
- Beit Obeid, Vafa, Kariminia, Mohammad Mahdi, Ansari Moghadam, Mojtaba (2011). The Role of Kinship in the Physical and Mental Health of the Family with a Focus on Islamic Propositions. *Journal of Islamic Sciences Research and Studies*. 27, 17-31. [in Persian]

- Bepajouh, Ahmad (2015). Family and Children with Special Needs. Tehran: Avae Noor Publications. [in Persian]
- Cano, G., & Maestre, J. M. (2015). Tecnología y sociedad: Por qué no llega el hogar digital? Informes de la Construcción, 67(538), e090
- Coyne, S. M., Padilla-Walker, L. M., Fraser, A. M., Fellows, K., & Day, R. D. (2014). Media time= family time positive media use in families with adolescents. Journal of Adolescent Research, 29(5), 663-688.
- Elias, Simone; Cromarty, Edward; and Wilson-Jones, Linda (2022). Family Communication and Engagement with Digital Technology: Approaches and Strategies. Journal of Research Initiatives, Vol. 6. ۴, (۲)
- Faegh, Mojtaba (2013). The Ritual of Children's Reasoning from the Perspective of the Quran and the Hadiths of the Infallibles (PBUH). Philosophy and Children, 3(1), 63-76. [in Persian]
- Ghoruri, Mohammad (2006). Family in Islam. Houra Journal, 19. [in Persian]
- Hajmohammadi, Fereshteh, Hajmohammadi, Samira (2017). Moral Effects of Cyberspace on Marital Bonds and Children's Relationships in the Family. Scientific-Promotional Quarterly in the Field of Ethics. 28(50). [in Persian]
- Hamidifar, Fatemeh, Sarvo, Sajideh (1403). Philosophy of Educational Leadership. Lavasan: Nasim Janan. [in Persian]
- Hammer, M., Scheiter, K., & Stürmer, K. (2021). New technology, new role of parents: How parents' beliefs and behavior affect students' digital media self-efficacy. Computers in Human Behavior, 116, 106642.
- Harameli, Mohammad bin Hassan (1991). Shiite Media. Tehran: Dar Ihya'a al-Turaht al-Arabi. [in Persian]
- Hoshyari, Jafar, Seyyed Mousavi, Seyyed Ali, Safuraei Parizi, Mohammad Mahdi (2016). Jurisprudential analysis and psychological functions of kinship. Islamic Journal of Women and Family, 6th year, No. 12, 129-150. [in Persian]
- Ibn Manzur, Muhammad ibn Makram (1408 AH). Lisan al-Arab. Beirut: Darahiya Turath al-Arabi. [in Persian]
- Ibn Abi Al Hadid, Abdulhamid (1337). Sharh. Qom: Marashi library. [in Persian]
- Janadeleh, Ali, Rahnama, Maryam (2018). Pathological Representation of New Media in Family Studies (Meta-Analysis of Published Articles on the Impact of New Media on the Family). Quarterly Journal of New Media Studies, 16, 1-40. [in Persian]
- Kafi, Majid, Shua'ahashemi, Seyyedeh Marzieh (2019). Presenting a methodological model of the impact of information and communication technology (ICT) on family relations. Scientific-Research Quarterly Journal of Humanities Methodology, 26(4). [in Persian]
- Khalajabadi Farahani, Farideh, (1403), Adolescents in Cyberspace: Issues and Challenges. Lavasan: Nasim Janan. [in Persian]
- Khanjizad Ari, Sobhan, Ridai al-Amali, Fatemeh. (2015). Education and New Technologies. International Conference on Research in Science and Technology, 1-14. [in Persian]
- Kharistani, Ismail, Seifi, Fatemeh (2014). The Role of Kinship in Strengthening the Family. Journal of Islamic Social Research, 1(20), 151-171. [in Persian]
- Kolayni, Mohammad ibn Yaqoob (1988). Kafi's Branches, Translated by Ghaffari, Ali Akbar, Qom: Dar al-Kutb al-Islami. [in Persian]
- Kyalo. J. (2024). The Impact of Communication Technology on Family Dynamics. Journal of Communication, 5(3):1-16.
- Majlisi, Mohammad Baqir ibn Mohammad Taqi (2005). Bihar al-Anwar. Tehran: Dar al-Kutb al-Islami. [in Persian]

- Marginson, S. (1999). After globalization: Emerging Politics of Education. *Journal of Education Policy*, 14 (1). 19-31.
- Mashaykh, Farahnaz, Hajizadeh, Hanieh (1402) Opportunities and Harms of Cyberspace, *Quarterly Journal of New Ideas in Educational Research*, Year 2, No. 2, 91-113. [in Persian]
- Mati', Hossein, Salmani, Mohammad (2016). Islamic Technology; Possibility, Desirability, Characteristics. *International Conference on Islamic Humanities*, 1-11. [in Persian]
- Moein, Mohammad (1999). Farhang Moein. With the Effort of Jafar Shahidi. Tehran: Amir Kabir Publications. [in Persian]
- Moghihi Ardakani, Ahmad (1999). The Kinship Tie in the Quran and Sunnah. *Farhang Kowsar*, 25, 28-31. [in Persian]
- Moharbi, Zahra, Hashemianfar, Seyyed Ali, and Hejazi, Seyyed Naser (2003). Meta-analysis of the effect of the amount and type of use of cyberspace on family identity and values. *Social Psychology Research*, 13(51), 47-60. [in Persian]
- Mollahi, Najmeh (2017). The Role of Islamic Religious Teachings in Preventing the Destructive Effects of Cyberspace on the Family. *Rahavard-e-No*, 60. [in Persian]
- Motaharri, Morteza (1380). Islam and the needs of the times. Tehran: sadra. [in Persian]
- Naserinia, Atefeh, Hassani, Seyed Ghasem (2017). Pathological Study of the Impact of New Communication Technologies (Satellite, Mobile Phone, Computer, Internet, Virtual Social Networks) on Family and Kinship Structure in Iran. *The First National Conference on Social Harms*. [in Persian]
- Nasiri, Bahareh (2019). Scenarios of change in the lifestyle of the Iranian family with emphasis on the role of new communication technologies from the experts' perspective. *Quarterly Journal of Religion and Communications*, 1. [in Persian]
- Nasri, Abdullah (2008). "Reasons for tendency to pessimism and nihilism", *Maarif Journal*, p. 13. [in Persian]
- Nejat Bakhshi Isfahani, Ali, Qureshian, Seyed Ali (1400). The Impact of Islamic Civilization on the Use of Technology in the Information Age. *Science and Civilization in Islam*, 3 (10), 98-119. [in Persian]
- Nouri Tabarsi, Hossein (1408 AH). *Mustadrak al-Wasa'il wa Mustanbat al-Mas'il*. Qom: Al-Bayt Publications (AS). [in Persian]
- Panahi, Mohammad Hossein, Zarean, Mansoura (2014). Intimacy and Empathy Between Family Members and Factors Affecting It. *Quarterly Journal of Gender and Family Studies*, 2, 9-38. [in Persian]
- Raghib Isfahani, Hussein bin Mohammad (1374). Damascus: Dar al-Qalam; Beirut: Al-Dar al-Shamiyah. [in Persian]
- Razavi Toosi, Seyed Mojtaba (2013). The position of kinship and kinship ties in family interactions (Daily: A study of Tehrani citizens). *Quarterly Journal of Biological Ethics*, 10, 117-16. [in Persian]
- Romero-Ruiz, K., Echeverri-Sánchez, L., Peña-Plata, J., Vásquez-Giraldo, S., Aguilera-Cardona, M., Herazo-Avendaño, C., & Bran-Piedrahita, L. (2017). Information and communication technologies impact on family relationship. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 237, 30-37.
- Seyyed Razi, Mohammad (1391). *Nahj Al Balaghah*. Qom: Amir Al Momenin Inst. [in Persian]
- Shamsian, Ali, Mousavi, Seyed Behnam, Esmaeili, Abolfazl, Abbasi, Mohammad Mehdi (2016). The impact of information technology on the quality of family life. *International Conference on Behavioral Sciences and Social Studies*. [in Persian]

- Shamsian, Zahra, Velvi, Parvaneh (2015). A balanced and healthy family from the perspective of the teachings of the revealing religion of Islam. The First National Congress of Healthy Families. [in Persian]
- Shoari Nejad, Ali Akbar (2009). Developmental Psychology. Tehran: Nashreet Etelat. [in Persian]
- Soleimani, Kamel, Bibak, Saman, Lashgarian, Maryam, Soleimani, Hassan, Damkari, Mohammad (2016). Investigating the destructive effects of social networks (satellites) on the mentality of today's families. The Fourth International Conference on Research in Science and Technology. [in Persian]
- Tabatabaei, Seyyed Mohammad Hossein (1995). Al-Mizan in the Interpretation of the Quran. Translator: Mousavi Hamedani, Seyyed Mohammad Baqir. Qom: Islamic Publications Office of the Qom Seminary Teachers' Association. [in Persian]
- Tadpatrikara, A.; Sharmaa, K. M.&Viswanathb, S.S., (2021). "Influence of technology usage on family communication patterns and functioning: A systemation review. Asian Journal of Psychiatry, Vol. 58.
- The Qur'an* (M.A.S. Abdel Haleem, Trans.). (2008). Oxford University Press.
- Tusi, Mohammad bin Hassan (1414). Al-Amali, Qom: Dar al-Shaqafa. [in Persian]